

Sadržaj

Prolog.....	7
Demeter Begun pridikuje o žutoj opasnosti, a Laza Pavletić slavi Franju Josifa.....	21
Srpski kralj će već dovesti u red novosadske gospođice	33
U đaćkom internatu dele četkice i paste za zube novom socijalističkom naraštaju.....	43
Fotografije Franje Josifa, kralja Petra I, Mikloša Hortija i maršala Tita na čeonom zidu <i>Dornštetera</i>	51
Mađari, drž'te se zajedno!.....	60
Orgije u <i>Dornšteteru</i>	66
Svi do jednog bićemo komunisti!	79
Zašto Horti nije održao svečani govor u Novom Sadu?.....	93
Drug Šoljom u akciji	113
Akcija državne bezbednosti	118
Ko je Jevrejin? Ko je Srbin? Ko je Mađar? Ko je Nemač?.....	129
Iluzije novosadskih vojnika	143
Hodočašće u Obećanu zemlju	158
Poslednja večera.....	165
Život se vraća u stare kolotečine.....	176

Radnička klasa uči engleski	188
Bezбриžna socijalistička generacija	201
Deda na balkonu slavi ulazak honveda, odnosno partizana	211
Kapitalizam se šunja na Trg slobode.....	223
Kad je i čokolada slađa	227
Honved ili partizan?	233
Budi hrabar i povuci obarač!.....	238
Epilog.....	245
Pogovor (Teofil Pančić)	
Vegelov krug sablasnim fijakerom po tihim ulicama grada	253
O autoru	257

Prolog

Sa Lazom Pavletićem upoznao sam se u restoranu hotela *Zvezda*. U povratku iz gimnazije, posle nastave, svraćao sam tamo svakodnevno da preuzmem porciju toplog obroka mog stanodavca. Pre godinu dana sam se iselio iz đačkog doma. Naime, žena Alajoša Šoljoma, daleka rođaka moje matere, uporno je nagovarala moje roditelje, sve dok ih nije ubedila, da otkažemo smeštaj u đačkom internatu. Uveravali su nas da to čine iz najboljih namera, jer je izvesno, ponavljali su, da mi atmosfera đačkog doma ne čini dobro. Alajoš je konobar, muva se stalno među raznim ljudima i uvek među prvima načuje šta se u gradu dešava. I uopšte, šta to dete traži među onolikim bosanskim i crnogorskim protuvama. I da to dete nema šanse da se u tom sumnjivom brlogu vaspitava i obrazuje u mađarskom duhu. Pre nego što sam se iselio, krenuo sam u potragu za nekom podstanarskom sobicom, međutim, Šoljomovi su mi poručili da se ne mučim uzalud, i velikodušno ponudili da budem njihov podstanar. Čim srede dvo-rišnu letnju kuhinju – rekoše – mogu da se uselim. I neće koštati više od đačkog doma. Biću kod njih na stanu i hrani, rekoše, ne treba ni za šta da brinem.

Ubrzo sam proključio tajnu njihove nesebičnosti. Gospođa nije više morala svakodnevno da se štrapacira klancajući po ručak. U povratku iz škole meni je hotel *Zvezda* bio usput. Moj stanodavac je klopku dobijao, naime, besplatno, jer se sindikat izbo-

rio za to da svaki radni čovek ima pravo na topli obrok, ili na odgovarajuću novčanu nadoknadu. Koliko sam ja shvatio, Alajoš je bio u šemi sa šefom kuhinje jer sam svakog dana iz hotela odnosio i te kako izdašne ručkove. Nas troje bismo se siti najeli od Alajoševog toplog obroka.

Svi su znali za ovu fintu, ali niko nije imao ništa protiv. Godinama smo tako, zajedničkim snagama, netremice pelješili državu, sve dok je nismo – onako, do balčaka – opljačkali. I udarili potom u kuknjavu, lelekali, kao plačipičke, kad su nam partijski sekretari čitali bukvice o tome da u socijalizmu, zapravo, pljačkamo sami sebe. I oni su mažnjavali, i mi smo mažnjavali, a posle neka bude šta mora da bude, to je bio rezon. Bili su to bezbrižni, veseli dani sve dok jednom nismo, iznenada, fljas, bućnuli u kapitalizam, kao žaba u pomije. Ni danas mi nije jasno kako se to tačno desilo. Kao da nas je neko s leđa gurnuo u slobodu, ili smo mi dozlogrdili socijalizmu pa nas je on poslao dođavola. Pametnjakovići su ovako mudrovali: u socijalizmu ima klope, ali nema sloboda, nevidljiva ruka tržišnog društva će biti spasenje za sve nas, siti ćemo se svega naždrokati i, uz sve to, bićemo još i slobodni. Pomoći će nam u tome Nemci, Austrijanci, Šveđani i Finci, njima je to i inače manija. Isposlovaćemo neke donacije, a posle će već kapital sam da kreira tokove revolucije. I na to smo šutnuli socijalizam u dupe. Kapital se opredelio za revoluciju, i to, kako se kaže, za plišanu revoluciju. Nego šta!

A onda se ispostavilo da više neće biti ručka za džabaka.

Svrćajući u hotel *Zvezda*, međutim, sa porcijama u ruci, da budem iskren, nisam razmišljao o slobodama, već sam bezbrižno teglio kući bečke šnicle, jagnjeće pečenje, nisam razbijao glavu o tome kakve će sve to imati posledice, niti o tome šta će doneti sutra, šta me čeka. Svrćao sam, dakle, svakodnevno posle nastave u *Zvezdu*, moj stanodavac bi mi tutnuo u ruke pune porcije, ja bih pohitao kući, da se jelo ne ohladi, a gazdarica me je već čekala s postavljenim stolom. Nikad nismo sačekali i njenog muža. On se ionako sit naboka na poslu, tvrdila je žena. Gazdu je treba-

lo samo podsetiti da ne zaboravi desert. Naime, torte i kolače su delili tek posle smene. Da ne propadne ono što je preostalo, je li, bila bi grehota.

Toga dana, međutim, mog gazde nigde nije bilo. Nestrpljivo sam se premeštao s noge na nogu pored šanka, ali dobro obavešteni barmen me je uskoro umirio. O'ladi, momak! Alajoš se sa šefom sale popeo na prvi sprat gde s hodnika kroz neko prozorče gledaju kako drug direktor tuca sekretaricu koja je odskora digla nos i niko ne može s njom da izađe na kraj, jer je zavrтела glavu druga direktora. Ofarbala je kosu u platinasto plavo, pustila nokte da izrastu i svaki dan ih lakira u drugoj boji. Pre petnaestak godina su zajedno došli u partizanskoj uniformi i s petokrakom zvezdom na titovki, obraćali su se jedno drugome sa družice i drugarice. Kasnije su se tako oslovljavali već samo na partijskim sastancima. Kad udese tako da ostanu sami u kancelariji, zaključaju ona debelo tapacirana vrata, predigra uvek počinje na kanabetu, potom uspaljeni drug direktor jednim spretnim zahvatom digne u naručje svoju draganu, menja mesto i pozituru, i u nastavku se kokaju na velikom, masivnom pisaćem stolu. Šef sale ih je prvi provalio, zapazio je da se najčešće petkom ovako ljubovišu. Komunjare ne preziru seks, naprotiv, rekao je barmen i namignuo. Neko vreme ostali zaposleni nisu znali za ove rabote, tek se kasnije doznalo zašto šef sale s vremena na vreme nestaje bez traga i glasa. Pari oči na nekom kibic-fensteru s hodnika.

Gazda je kod kuće oprezno aludirao na golupčice, i mnogoznačno nagoveštavao da će dobro proći ako se afera jednom obelodani. Nadao se da će avanzovati u šefa sale ako drug direktor nagrabusu. U to vreme, međutim, više nikog nije bilo briga to što drugovi tuckaju drugarice, pa se uzalud nadao, nije mu se posrećilo da postane šef sale. Sreća je razroka, namignula mu je s druge strane.

Nestrpljivo sam ga čekao, u jednoj ruci držao sam školsku torbu, a u drugoj tri Stendalova romana: *Parmski kartuzijanski samostan*, *Crveno i crno* i *Crveno i belo*, knjige koje sam za vi-

kend izvadilo iz školske biblioteke. Mikloš Terek mi je preporučio Stendala, rekavši: ovi romani nisu kao oni iz naše obavezne lektire. Zašto, kakve su po tvom mišljenju te knjige iz lektire? Hm, kako da ti kažem, premazane su svim mastima, nepravedne su i lažljive, odgovorio je Terek.

Terek je, naravno, bio u pravu, mada treba priznati da te knjige u novije vreme pišu sve lukavije. Godine 1958. kad je Terek to rekao, bilo je još relativno lako prozreti stvari, jer sve što je u toj obaveznoj lektiri bilo živo i sve što je iole mrdalo, bilo je obasuto hvalospevima. A naročito su hvalili Tita i partiju. Svega deset godina kasnije, međutim, pisci su počeli da muljaju. Desilo se, naime, da su sa kape stidljivo skinuli crvenu petokraku. Niko ih zbog toga nije ukorio, pa su mogli da odahnu. Konačno su, evo, slobodni. Ali, na mestu skinute petokrake ostala je veoma uočljiva bleđa mrlja, pa čak i kada su na svoje tikvare naticali klobuke poručene iz pariskih modnih salona. I na tim šeširima se baškari la ta svetla mrlja. Ako je pak neko izašao na ulicu gologlav, ona je podmuklo zasela čoveku na čelo. Pa su pisci počeli da pišu o toj mrlji koja se prikrala na mesto skinute petokrake, o svojoj duši – međutim, to što su pisali bilo je dozlaboga dosadno.

Knjige sam odložio u jednu nišu iza šanka, pomalo i zabrinut, jer nisam znao kako ću odneti kući i porcije s ručkom, i školsku torbu, i knjige. Laza Pavletić je stajao pored šanka i srkao koktu. Danas se više niko i ne seća nekad toliko popularnog osvežavajućeg pića. Da, stara dobra kokta! Što nije ništa drugo nego koka-kola socijalizma. Ili, da kažemo, pepsi-kola socijalističke ere. Ukus joj je bio, doduše, malkice otužan. Mada, ukusi i šamari su različiti. Laza Pavletić je voleo da pije koktu iz boce, pritom je s uživanjem podrigivao i sočno psovao. Jebote – ponavljao je posle svakog gutljaja.

Bio je ponosan na to što je govorio više jezika. Osim srpskog, znao je mađarski, nemački, štaviše, naučio je kasnije i engleski. Ali psovao je isključivo na srpskom. Jebote – to mu je

bila uzrečica. Pokušao je on da psuje i na mađarskom, jer je čuo da na tom jeziku čovek može raskošno da se prostači, ali je stigao samo do *baszd meg*¹, a i to je izgovarao s nekim čudnim akcentom, pa je zvučalo smešno. Čovek uistinu ume da psuje samo na onom jeziku na kojem i sanja, vadio se Laza. A na nemačkom mu nikad nije ni palo na pamet da opsuje. Jednom sam se usudio da ga pitam – zašto? Jednostavno, Švabe nemaju takve navike, jer u nemačkom jeziku i nema takvih sočnih reči – nema, zapravo, nikakvih. Jedino me zanima, dodao je još, da li Nemci sanjaju, i ako sanjaju, o čemu. Možda samo u snu psuju onako masno, rekao je kroz smeh.

Jebote – ponavljao je, odmeravajući me ljubopitljivo od glave do pete. Jesi li ti Mađar? Klimnuo sam potvrdno glavom. Ti onda verovatno umeš dobro da psuješ, nastavio je. Njegov prodoran pogled se zaustavio na knjigama. Često te viđam ovde u restoranu. Nosiš kući klopku, je li? Reći ću ti nešto, slušaj, čuvam kod kuće nekoliko mađarskih knjiga. Još ih je moj otac našao kad se uselio u onu kuću s baštom koju mu je poklonio srpski kralj. Mora da su vredne knjige, u odličnom, tvrdom, platnenom povezu, o Franji Josifu².

Na to sam digao glavu. Jesam li dobro razumeo, pitao sam se. O kakvom to Franji Josifu govori? Međutim, nisam dolazio do reči, jer me je odmah obasuo pitanjima. Jesi li ti pisac? I ne sačekavši da mu odgovorim, žustro je nastavio. Mislim, kad vucaraš ovalike knjižurine. U svom poslu bio sam u prilici da zapazim da su oni koji iz dana u dan tegle knjige i novine, skoro svi – pisci. Ili bar novinari. A za mene je to jedno te isto. I jedni i drugi su nekakva škrabala. Možda pisari. Čate.

Gadio mi se ovakav govor, ali mu nisam protivrećio. Rekao sam mu samo da je pogodio, jer zaista želim da budem pisac. Zadovoljno se iskezio, ličio je na nadutog, uobraženog gusana. Je l'

¹ Jebiga.

² Franja Josif (Franz Joseph) – car Austrije i kralj Mađarske (1830–1916).

vidiš kako nepogrešivo umem da procenim ljude? Godinama tra-
gam za nekim boljim škrabalom. Već sam skoro i odustao. Neke
od njih imao sam prilike nešto poblize da upoznam vozikajući ih
po gradu, ali moram da ti priznam da su me svi razočarali. Kad
god sam pokušao da se detaljnije raspitam o čemu pišu, umesto
odgovora oni bi se samo tajanstveno smeškali. Na moje insistira-
nje bi još možda rekli samo toliko da pišu o bivstvu. O kakvom,
bre, bivstvu, u pičku materinu? Ali, samo su odmahivali s nekim
potcenjivačkim smeškom. Ti to ionako ne bi razumeo, dodali bi
nadmeno, raspravljamo o bivstvu, jer nama je važan *tekstus*, a te-
bi su važni konji. A onda bi mi poklonili svoju knjigu, računaju-
ći da im neću naplatiti vožnju. Što se mene tiče, to je bila pošte-
na trampa, čuo sam ja da su ovi nesrećnici, bez obzira na to koliko
su nadmeni, većinom siromašniji i od crkvenog miša. Dobro, ne
baš svi, ali većina životari od nekakvih honorara. Pa samo kuka-
ju. Pripovetke se plaćaju loše, a poezija još gore. Poznavao sam
jednog, međutim, kome se posrećilo da napravi karijeru. Odmah
sam nanjušio da ne spada među prosečne. Često sam ga čuo na
radiju kako govori na raznim konferencijama, a onda, nije mi utra-
pio svoju knjigu, nego bi pošteno platio i dao dobar bakšiš. E, pa,
takvi će i postati pravi književnici, a ostali će se pretvarati, živo-
tariti kao trutovi. Ponekad im vlast turi koju kintu, da im zapuši
usta. Kad god sam imao malo vremena, prelistavao sam te njihove
knjige jer me stvarno živo zanimaju njihove teme, ali ništa od
svega toga nisam razumeo. Prazno trućanje. Pa sam nekima i re-
kao da su strašno dosadni. Na to bi me učtkali rekavši da sam
beznadežan slučaj, jer se ništa ne razumem u književnost.

Slažem se, rekoh, pomislivši na Terekove reči. I on je mi-
slio vrlo slično kao ovaj fijakerista.

Odlično, onda si ti moj čovek, rekao je Laza Pavletić.

Tu se naš razgovor prekinuo jer se pojavio moj široko iske-
ženi gazda, sa punim porcijama. Na brzinu sam se oprostio od
Laze Pavletića, u nemalom čudu što mi govori skoro iste stvari
kao Mikloš Terek.

Nije prošlo ni nedelju dana kad smo se ponovo sreli ispred šanka. Srkao je koktu, kao i obično, iz flaše. Čim me je ugledao, hitro je ustao i trijumfalno saopštio da me nije zaboravio, knjige su složene ispod sedišta fijakera. Gazda mi je tutnuo u ruke teške porcije, a Laza me je poveo prema svom fijakeru. Ispod sedišta bilo je desetak debelih knjiga velikog formata. *Austrougarska monarhija u slici i reči* – stajalo je u naslovu.

Mogu da se opkladim u bilo šta da su to kapitalni primerci, rekao je, i nastavio na mađarskom: *én tudni beszélni magyarul, csak olvasni nemigen. Apám is perfekt povedált, csak írni és olvasni³ nikad nije naučio. Jebiga. Ove knjige su teške kô blato, a ti tako žgoljav, da ih nisi u stanju odneti kući. Jebala te nauka. 'Ajde, penji se, prevešću te do kuće. Za džabaka! Da vidiš s kim imaš posla!*

Tako smo se upoznali. Godine 1958. Spojio nas je, zapravo, Franja Josif. Na samom početku našeg poznanstva neumorno me je propitkivao o čemu pišem. Šta sam drugo mogao da radim, nego da ga tovarim sa svakakvim izmišljenim pričama, na šta je on redovno pravio kiselo lice. Najčešće sam ga zamajavao banalnim ljubavnim dogodovštinama. Mislio sam da su mu takve priče po volji. Smišljao sam nastavke sadržaja filmova koje sam video u bioskopu.

Joj, jebote, pa to su sve ordinarne budalaštine. Šteta za svako slovo, a kamoli za papir. Pa, hajde, dobro, šta ti misliš, šta bi trebalo pisati, o kome, i o čemu, pitao sam ga. Pa o meni, bre, viknuo je slavodobitno, i srknuo koktu, iz boce. Napiši istoriju mog života! Fantastična je to priča!

No, pomislih, samo mi još to fali. Uporno me je nagovarao, ako bih uspeo da napišem njegovu životnu priču, tvrdio je, vrlo brzo, ali najviše za deset godina, postao bih priznati pisac. Sve od mene zavisi.

³ ja znati mađarski, samo čitati ne. I moj otac perfekt pričao, samo čitati i pisati